

Cilt / Volume: 12, Sayı / Issue: 23, Sayfalar / Pages: 74-92

Araştırma Makalesi / Research Article

Received / Alınma: 29.11.2021

Accepted / Kabul: 22.12.2021

İSTANBUL FİNANS MERKEZİ PROJESİNİN KATILIM BANKALARI PERSPEKTİFİNDEN ETKİLEŞİMLERİ

Nevzat TETİK¹

Öz

Türkiye'nin uluslararası finans merkezi olma hedefini oluşturan önemli projelerinden biri de 2009 yılında çalışmalara başlanmış olup 2022 yılında aktif olması planlanan İstanbul Finans Merkezi (İFM) projesidir. İFM Projesi, varlığa dayalı finansmanı öne çıkaran “katılım finansı” ve dijitalleşen dünyaya yeni açılımlar kazandıran Fintek ile gelişmeyi hedefleyen bir strateji etrafında dizayn edilmiştir. Dolayısıyla, katılım finansının kurumsal yansımaları olan katılım bankaları da İFM projesinin kuşkusuz iki önemli temel ayağından bir tanesidir.

Türkiye’de yaklaşık otuz yedi yıllık bir geçmişe sahip olan katılım bankaları, 2021 yılı itibarıyla altı katılım bankasıyla bankacılık sektöründe faaliyet göstermektedir. Katılım bankalarının bütün bankacılık sistemi içindeki payının 2025 yılında %15 seviyesine çıkarılması temel amaçlar arasında bulunmaktadır. Ayrıca, katılım finansı sahasında bölgenin en büyük ve dünyanın da sayılı merkezleri arasında yer alması öncelikli hedefleri olarak değerlendirilmektedir. Birbirlerini besler ve destekler olarak düşünülen İFM projesinin ve katılım bankalarının, arzuladıkları hedefleri yakalayabilmeleri söz konusu yaşanan süreçte bir fırsat olarak öngörülmektedir.

İFM projesinin ve katılım bankalarının karşılıklı pozitif sinerji gücüyle uluslararası arenada hedeflenen konuma gelmelerini irdelemek ve öneriler geliştirmek çalışmanın temel konusunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda, literatür taramasıyla birlikte katılım bankalarının ulusal ve uluslararası sektörden aldıkları paylar çerçevesinde değerlendirmeler yapılmıştır. İFM projesi amacına yönelik; hukuki, idari, mali ve teknolojik altyapı çalışmalarının ve öngörülen düzenlemelerin ivedilikle tamamlanması gerekmektedir.

Anahtar Kelime: Katılım Finans, Katılım Bankaları, İstanbul Finans Merkezi, İslami Finans.

Jel Kodları: F30, F68, G20.

¹Doç. Dr., İnönü Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, E-posta: nevzat.tetik@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3152-8217.

Atıf/Citation

Tetik, N. (2022). İstanbul Finans Merkezi projesinin katılım bankaları perspektifinden etkileşimleri. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(23), 74-92.

THE INTERACTIONS OF THE ISTANBUL FINANCIAL CENTER PROJECT BY THE PERSPECTIVE OF THE PARTICIPATION BANKING

Abstract

One of the essential projects that set Turkey's goal of becoming an international financial center is the Istanbul Finance Center (IFC) project, which was started in 2009 and is planned to be active in 2022. The IFC-Istanbul Project has been designed around a strategy that aims to develop with "Participation Finance" which emphasizes asset-backed finance, and Fintech which brings new expansions to the digitalized world. Therefore, participation banks, which are the institutional reflection of participation finance, are undoubtedly one of the two essential pillars of the IFC-Istanbul project.

Participation Banks have a history of approximately thirty-seven years in Turkey, which operates in the banking sector with six participation banks as of 2021. Participation Banks aim to increase their share in the total banking system to 15% by 2025. In addition, being one of the largest centers in the region and one of the few centers in the world in the field of participation finance is considered as its priority target. It is envisaged as an opportunity for the IFC-Istanbul project and participation banks, which are thought to support each other, to achieve the targets they desire.

The main subject of the study is to examine the IFC project and the Participation banks to reach the targeted position in the international arena with the mutual positive synergy power and developing suggestions. In this context, this study evaluates the shares of Participation banks from the national and international sectors, together with the literature review. For IFC project; legal, administrative, financial and technological infrastructure works and envisaged regulations should be completed immediately.

Keywords: Participation Finance, Participation Banking, Istanbul Finance Center, Islamic Finance.

Jel Codes: F30, F68, G20.

1. GİRİŞ

Uluslararası İstanbul Finans Merkezi (İFM) projesi bugün itibarıyla T.C. Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi tarafından koordine edilerek yürütülmektedir. İFM projesi, küresel finans mimarisinin yeniden tasarlandığı günümüzde, bir finansal çekim merkezi olmayı planlamaktadır. Uzun dönemde ise, küresel finans merkezleri arasında üst seviyelere yerleşmeyi hedeflemektedir. Proje, varlığa dayalı finansmanı öne çıkaran “katılım finansı” ve dijitalleşen dünyaya yeni açılımlar kazandıran Fintek ile gelişmeyi hedefleyen bir stratejiden oluşmaktadır. Dolayısıyla, katılım finansın güçlü kurumsalları olan katılım bankaları, İFM projesinin de iki önemli saç ayağından bir tanesidir.

Kamu bankalarının, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının ve finans kesimi düzenleyici ve denetleyici otoritelerinin de içinde yer aldığı projenin, 2022 yılında aktif duruma getirilerek işlerlik kazandırılması hedeflenmektedir (<https://cbfo.gov.tr/ifm-hakkinda/>). Finansal ağırlık merkezinin coğrafi olarak değiştiği yeni dünya düzeninde İFM hak ettiği yere konuşlanmayı amaçlamaktadır. İFM; bankacılık ve banka dışı finans kurumları, sermaye piyasaları kuruluşları, finansal yatırım ve portföy yönetim şirketleri vb. finansal kuruluşları kendi bünyesine katmayı planlamaktadır. Söz konusu kurumların yeni değişim sürecinde İFM

projesinde etkin olarak yer alması için her türlü alt yapı çalışmaları ve gerekli düzenlemeler yapılmaktadır. Bu çalışmaların kuşkusuz önemli bir ağırlık noktasını da faizsiz finansal sistemin yeniden regüle edilmesi faaliyetleri oluşturmaktadır.

T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından 12 Mart 2021 tarihinde resmi gazetede yayınlanan Ekonomi Reform paketinde, faizsiz finansal sistemi güçlendirmek başlığı altında bir dizi eylem planları sıralanmaktadır. Özellikle İFM ile bağlantılı olarak Uluslararası standartlarda bir katılım finans tahkim mekanizması İstanbul Tahkim Merkezi bünyesinde hayata geçirileceği ve İFM'ye özel bir tahkim merkezi kurulacağı vurgulanmaktadır. Ayrıca özerk bir Katılım Finans Kanunu hazırlanarak, farklı kanunlar altında düzenlenen katılım finans sektörü tek bir yapı altında toplanarak, katılım finans bünyesinde bulunan bütün sektörlerle yönelik uluslararası standartlarda Merkezi Danışma Kurulu hayata geçirileceği belirtilmektedir (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2021, s. 36).

İslami finansın varlığa dayalı yapısı, risk paylaşım ilkesi ve geleneksel finans sistemine nispeten düşük risk içermesi, katılım bankalarına yönelik artan ilginin altında yatan en önemli nedenlerden birisi olduğu düşünülmektedir (Güçlü & Kılıç, 2020, s. 89). Katılım bankalarının direkt reel sektörü hedef alan çalışma prensipleri ve kurumsal yapılanmaları, faizsiz finansal ürün ve hizmet yelpazeleriyle birlikte özellikle faiz hassasiyeti olan bireyleri ekonomiye kazandırma işlevleriyle finansal derinleşmeye ve ülke ekonomisine fevkalade katkıları olduğu söylenebilir.

Dünya genelinde İslami finans alanında faaliyet gösteren bankalar ağırlıklı olarak İslami bankalar veya kısmen faizsiz bankacılık olarak isimlendirilirken Türkiye'de kendine özgü bir tanımlamayla katılım bankası olarak ifade edilmektedir. Türkiye'de yaklaşık otuz yedi yıllık bir geçmişe sahip olan katılım bankaları, 2021 yılı itibarıyla altı katılım bankasıyla bankacılık sektöründe faaliyet göstermektedir. Katılım bankalarının toplam bankacılık sistemi içindeki payının 2020 yılında en yüksek seviyeye ulaştığı %7,2'lik payının, 2025 yılı itibarıyla %15 seviyesine çıkarılması ve küresel İslami piyasadan aldıkları payı maksimize etme hedefleri temel vizyonları arasında bulunmaktadır (TKBB, 2015, s. 24). Katılım bankalarının %15'lik pazar payına kavuşma amacı, Katılım Bankacılığı Strateji Güncelleme Raporu içerisinde de geçerliliğini korumaktadır. Bu büyüme ile 2025'de katılım bankacılığı aktiflerinin 1,77 trilyon Türk lirasına erişmesi öngörülmektedir. Bununla birlikte, katılım bankalarının İstanbul'un dünyada ilk sıralarda yer alan aktör bir finans merkezi olmasına katkıda bulunmak misyonları da bulunmaktadır (TKBB, 2021, s. 33). Katılım bankalarının, gerek İFM projesi ve ekonomi reformları paketi eylem planları çerçevesinde başat olarak yer almasıyla gerekse İFM projesinin

katılım bankaları için küresel düzeyde oluşturacağı pozitif kaldıraç etkisiyle ülke kalkınmasına ayrı bir katma değer katacağı düşünülmektedir.

İFM ana temalı bugüne kadar yapılan çalışmalar literatür çerçevesinde incelendiğinde, ağırlıklı olarak teorik düzeyde ve genel kapsamda olduğu görülmektedir. İlk yapılan çalışmaların; İstanbul'un finans merkezi olma potansiyeli ve dünyadaki finans merkezlerinin kuruluş ve gelişiminin ülkemizdeki uygulamalarla karşılaştırılması çizgisinde olduğu gözlenmektedir. İFM projesinin son yıllarda ayaklarının yere basmaya başlamasıyla birlikte, yapılan çalışmaların; para piyasalarının, sermaye piyasalarının, mevcut hukuk ve vergi sisteminin İFM'ne uyum süreçleri üzerine bina edildiğini söyleyebiliriz.

İFM projesinin ve katılım bankalarının belirlenen hedeflere kavuşabilmesi için değerlendirmelerde bulunmak çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu amaçla çalışmada, öncelikle İFM projesinin gelişim süreci özetlenerek irdelemelerde bulunulmuştur. İFM projesinin önemli bir unsuru olan katılım bankalarının, ulusal ve uluslararası mevcut durumunu yansıtmak amacıyla sektör verileri ve yapılan ampirik araştırmalardan elde edilen bulgular kapsamında değerlendirmeler yapılmaya çalışılmıştır. Sonuç bölümünde, İFM ile katılım bankalarının birbirlerini besler ve destekler nitelikte pozitif etkileşim içerisinde bulunabilmeleri için öneriler geliştirilmiştir.

2. İSTANBUL FİNANS MERKEZİ PROJESİNİN GELİŞİM SÜRECİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Bütün dünyaya farklı derecelerde yansımaları olan 2008 küresel ekonomik krizi, ülkelerin finansal mimari arayışlarına yönelmesini tetiklemiştir. Uluslararası yatırımların asgari seviyeye çekildiği bu dönemden itibaren çoğu ülke gibi Türkiye de farklı arayışlara girmiştir. Bölgesel ve küresel sermayenin yönlendirilmesinde, İstanbul'un öncü rol oynayabilmesi ve rekabetçi üstünlüğe ulaşabilmesi için İFM projesinin hayata geçirilmesi fevkalade önemlidir. Bu öngörülerle, Dokuzuncu Kalkınma Planında Uluslararası Finans Merkezi Stratejisi ve Eylem Planı 29 Eylül 2009 tarihli ve 2009/31 sayılı Yüksek Planlama Kurulu Kararıyla onaylanarak 2 Ekim 2009 tarihli ve 27364 sayılı Resmi Gazetede yayımlanıp yürürlüğe girmiştir.

Ekonomik kalkınmanın desteklenmesi ve katma değeri büyük olan finans sektörünün güçlendirilmesi düşüncesiyle İFM çalışmalarına 2009 yılı sonlarında start verilmiştir. Kaynakların etkin olarak toplanmasını ve dağıtılmasını sağlayan ve uluslararası alanda hizmet ihraç edebilen bir finans sektörünün oluşumuna destek sağlanması açısından, İFM çalışmalarına kararlılıkla devam edilmesi kaçınılmazdır. İstanbul'un uluslararası sahada rekabet gücüne sahip

bir finans merkezine evrilebilmesi için; reel sektörün gereksinimlerini giderecek, farklı finansal enstrümanların ihraç edilebildiği, güçlü bir fiziksel, beşeri ve teknolojik altyapıya sahip, etkin bir şekilde denetlenen şeffaf bir piyasa yapısının tesis edilmesi hedeflenmektedir.

2010/11 sayılı İstanbul Uluslararası Finans Merkezinin İdari Yapılanması konulu Başbakanlık Genelgesinde, strateji ve eylem planının üç yılın sonunda revize edilerek güncellenmesine karar verilmiştir. İlerleyen süreçte, İFM Öncelikli Dönüşüm Programı Eylem Planı hazırlanmıştır. Programın temel hedefleri; İstanbul'un dünyada ilk 25 uluslararası finans merkezi içerisinde bulunması, Türkiye'nin finansal gelişmişlik bakımından ilk 30 ülke sıralamasında bulunması ve finansal hizmetler sektörünün GSYH içindeki payının %6'ya çıkarılması olarak sıralanmıştır.

İFM projesi çerçevesinde belirlenen eylemlerin gerçekleştirilmesinde; Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), Borsa İstanbul (BIST), Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK), Kalkınma Bakanlığı, İstanbul Valiliği, İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) aktif olarak yer almaktadır. Finans merkezinde oluşturulacak birçok kuruluşta yapılacak işlemler için iletişim altyapısının geliştirilmesine ilişkin politikaları, Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı ve İBB birlikte gerçekleştirecektir. Faizsiz finans sistemi hizmetleri ve ürün çeşitliliğine yönelik politikaların belirlenmesinde BIST ve TCMB ilgili kuruluşlar olarak yer alacaklardır. Kalifiye insan ihtiyacının karşılanması ve buna yönelik belirli eğitim faaliyetlerinin icrasında, Yükseköğretim Kurulu, Milli Eğitim Bakanlığı ve SPK yetkili kurumlardır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2015, s, 1-4).

Eylemler sistematik olarak belirlenirken alt başlıklar olarak politikalar oluşturulması çizgisinde bir strateji öngörülmüştür. Söz konusu politikalar değerlendirildiğinde, özel sektörün İFM bünyesinde daha fazla aktif olmasını desteklemeye ağırlık verildiği gözlenmektedir. Eylem planı kapsamında karara bağlanan; finansal ürün çeşitliliğinin artırılması, piyasaların geliştirilmesi ve vergi düzenlemelerinde yapılacak yenilikler ülkemizde finansal hizmet sektörünün gelişmesine katkı vereceği söylenebilir.

24 Haziran 2018 tarihinde Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçilmesiyle, İFM organizasyon şemasında güncellenmeye gidilmiştir. 10 Temmuz 2018 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 1 nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi kurulmuştur. 2019 tarihinde Ek:RG-24/10/2019-30928-CK-48/9 md.ile İFM projesini yürütmek ve gelişmeleri takip etmek görevi T.C. Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisine verilmiştir. T.C. Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi yetkilileri tarafından yapılan

açıklamalara göre İFM'nin 2022 yılında aktif olarak kullanılabilir duruma getirilmesi planlanmaktadır.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi, öncelikle İFM Projesi çerçevesinde bütün paydaşlar ile fikir alışverişinde bulunmuştur. Gerçekleştirilen görüşmelerin sonucunda, bütün paydaşları içine alan bütüncül bir ortak akıl ortaya koymak amacıyla 11-12 Haziran 2019'da İFM Eylem Planı Çalıştayı yapılmıştır. Çalıştaya doksan özel sektör, doksan kamu sektörü kuruluşu katılımcı olarak katılmıştır. Çalıştayı birinci gününde özel sektör temsilcilerinin görüşleri, diğer gün ise kamu kuruluşlarının görüşleri alınmıştır. Çalıştay da ortaya çıkan bütüncül yaklaşım kapsamında sekiz bileşen belirlenmiştir. Bunlar; Fiziki Altyapı Çalışmaları ve Kümelenme Bölgeleri, Finans Kesimi Nitelikli İnsan Kaynağı, Finansal Teknolojilerin Geliştirilmesi, Finansal Ortamın İyileştirilmesi, Vergi ve Teşvik Düzenlemeleri, Hukuki Altyapı ve Düzenleyici Çerçeve, Katılım Finans Yapısının İyileştirilmesi, Tanıtım ve İmaj. Hazırlanan Taslak İFM Eylem Planı, otuz dokuz ana eylem başlığından meydana gelmektedir.

Taslak İFM Eylem Planı maddelerine yönelik yapılması gerekenler, paydaş kurumlarla karşılıklı görüşülerek gerçekleştirilmektedir. Bu görüşmeler sonucunda, İFM Projesi'nin ihtiyaçlarını gidermek için bütüncül bir İstanbul Finans Merkezi Kanununun zorunluluğu belirlemiştir. Söz konusu kanunun hazırlanması faaliyetleri 2021 yılı sonu itibarıyla henüz tamamlanmamıştır (<https://cbfo.gov.tr/ifm-eylem-planı/>).

Bugüne kadar yapılan çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye'nin kalkınmasında önemli bir lokomotif güç olacağı düşünülen İstanbul'un uluslararası bir finans merkezi olma projesine yönelik eylemlerin büyük bir kısmı hayata geçirilmiştir. Bütün kamuoyu tarafından, İFM projesi kapsamındaki uzun vadeli planlama ve stratejilerin en kısa sürede daha fazla gecikmeye uğratılmadan sonuçlandırılması heyecanla beklenmektedir.

Uluslararası düzeyde yüksek performansları ile öne çıkan finans merkezlerinin başarılarının arkasında yatan ortak yapı taşlarına bakıldığında dokuz unsur göze çarpmaktadır. Bunlar;

1. Bağımsız Uluslararası Tahkim Merkezine sahip olmaları,
2. Küresel ekonomideki değişime uygun farklı stratejik politikaların takip edilmesi,
3. Adil ve güvenilir hukuk sistemi yapılarıyla, hukukun üstünlüğü endekslerinde üst sıralarda yer almış olmaları,
4. Finansal ürün yelpazesinin ve hizmet çeşitliliğinin geniş olması,

5. Bürokratik işlemler azaltılarak ve vergisel destekleyici teşvikler sağlanarak yatırımcılar için cazip bir yatırım merkezi oluşturmaya yönelik düzenlemelerin olması,
6. Ülke genelinde yapısal reform hareketlerinin her alanda yapılması,
7. Eğitim sistemi günün şartlarına göre revize edilmesi,
8. Bilişim teknolojilerinin eğitimin her aşamasında etkin olarak kullanılmasının sağlanması,
9. Başta Fintek olmak üzere teknoloji alt yapılarının tüm alanlarda modern ve güçlü olmasıdır.

Bu unsurların, uzun vadede yatırımcılar için her açıdan uygun ortamın tesis edilmesini sağlayacak ve birbirlerini destekleyecek nitelikte olduğunu söyleyebiliriz. Söz konusu unsurların, reform paketlerinde ve İFM projesinde ana eylem planları çerçevesinde genel hatlarıyla dikkate alındığı görülmektedir. Ancak planlanan eylemlerin rasyonelliği ve isabetli oluşu şüphesiz etkin olarak uygulama boyutlarında kendisini gösterecektir.

Uluslararası finans merkezi olmanın önemli kriterlerinden birisi makroekonomik gelişmelere paralel sürdürülebilir bir vergi sisteminin tesis edilmesidir. Türkiye’de uygulanan kurumlar vergisi oranı rekabet halinde olunan diğer finans merkezlerine kıyasla yüksek seviyelerde bir çizgi seyretmektedir. Türkiye’de yabancı yatırımcılar için cazip teşvikler yapılmadığından ve indirimli kurumlar vergisi uygulamasında da ağır şartlar istenildiğinden, vergi uygulamaları yatırımcıların karşısına çıkan bürokratik bir handikap olarak gözlenmektedir. Söz konusu problemlerin çözüme kavuşturulması için Türkiye’de uluslararası standartlarla uyumlu bir vergi rejiminin hayata geçirilmesi zaruridir.

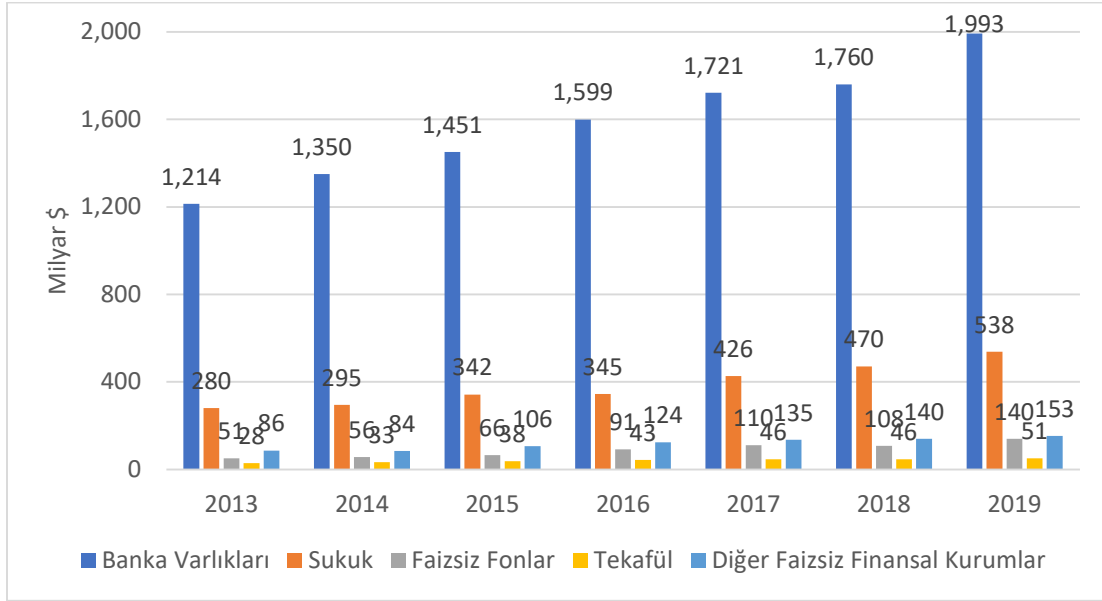
Öte yandan, Türkiye’nin finans merkezi olması amacıyla atılması zorunlu diğer bir adım da finans sektörünün hukuki altyapısının güçlendirilmesidir. Finansal hizmetler sektöründe yaşanan sorun ve anlaşmazlıkların çözümü için ivedilikle ihtisas mahkemelerinin oluşturulması, adalet mekanizmasının sağlam zemine oturtulması açısından önemlidir. Hukuk kurallarının uluslararası standartlarla uyumlu ve evrensel seviyede kabul görmüş bir hukuki sisteme entegre edilmesi kritik öneme sahiptir. Sağlıklı bir hukuksal kurumsal yapı, Türkiye’nin uluslararası standartlara ulaşmasında etkin bir rol oynayacaktır. Hukuki düzenlemelerin güçlü ve bürokratik işlemlerin ise minimize edilmiş olması, yabancı yatırımcılar ve işletmeler bakımından Türkiye’ye duyulan güvenin ve inancın olumlu olmasını sağlayacaktır. Uluslararası iş ağının genişlemesiyle Türkiye yabancı yatırımcılar açısından daha cazip bir konuma gelebilecektir. Ayrıca faizsiz bankacılık konusunda yatırımcılar açısından cazibe

oluşturacak yeniliklere gidilerek körfez sermayesinin de finans sisteminin içine girmesinin sağlanmasıyla, Türkiye'nin uluslararası finans piyasaları sıralamasında ilk sıralarda yer alabileceği şüphesizdir (Karagöl vd., 2017, s. 57-60).

3. KATILIM BANKALARININ KÜRESEL İSLAMİ FİNANS PİYASASINDAKİ POZİSYONU

Katılım bankalarının gerek küresel düzeyde gerekse ulusal düzeyde hak ettiği yerde olduğunu söylemek mümkün olmamaktadır. Günümüzde yükselen İslami finansal teknolojilerin de etkisiyle, İslami bankacılık geniş bir coğrafi alana yayılmıştır. İslami finans varlıklarının 2024 yılında 3.69 trilyon dolara erişeceği öngörülmektedir. Küresel İslami finans ekosistemine bakıldığında, 2019 yılı itibarıyla 72 ülkede 526 İslami banka, 1.526 diğer İslami finansal kuruluşlar bulunmaktadır. İslami bankalar küresel İslami finans varlıklarının % 69.2'sine karşılık gelen 1 trilyon 993 milyar dolarlık finansal varlığa sahiptir. İslami Finans Gelişim Raporu global 2019 yılı sonu itibarıyla verilerine bakıldığında (<https://icd-ps.org/en/publications>), İslami finans varlıkları 2019'da %14 artışla yaklaşık 2.88 trilyon dolara yükselmiştir. Şekil 1 ışığında finansal varlıkların dağılımına yıllar itibarıyla bakıldığında, birinci derecede finansal varlıkların banka varlıklarından oluştuğu görülmektedir. Sukuk ise her yıl artan oranda paya sahip olarak ikinci sırada yer almaktadır. Diğer finansal varlıklar ise diğer faizsiz finansal kurumların ürünleri, faizsiz fonlar ve tekaful olarak sıralanabilir.

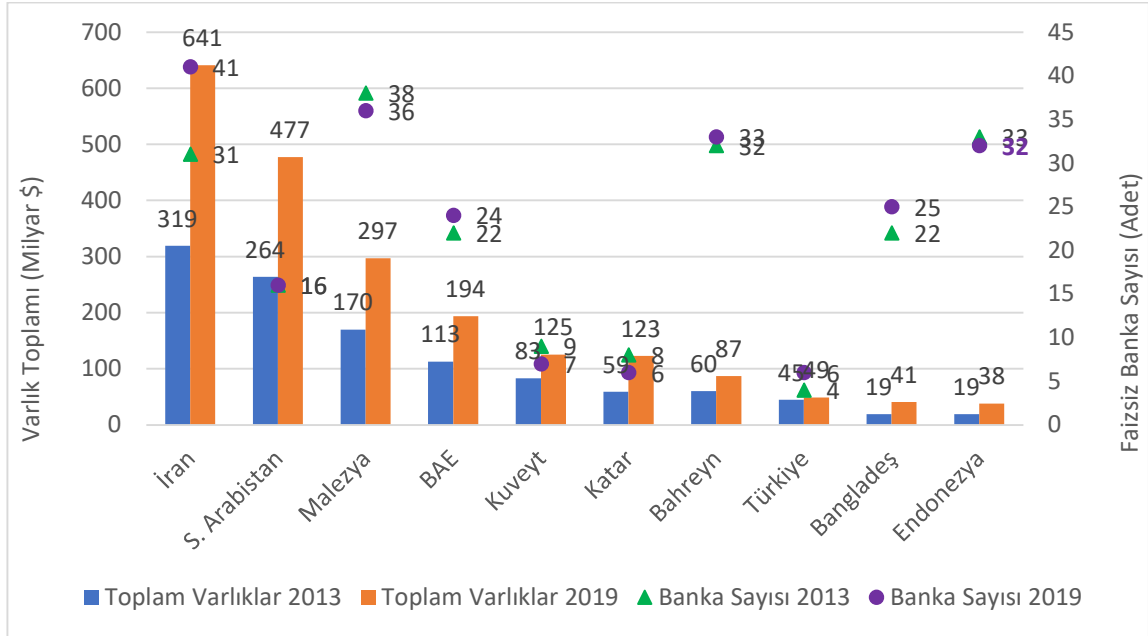
Şekil 1. Finansal Varlıkların Dağılımı

Kaynak: ICD-REFINITIV tarafından yayınlanan İslami Finans Gelişim Raporlarından (IFDI) yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

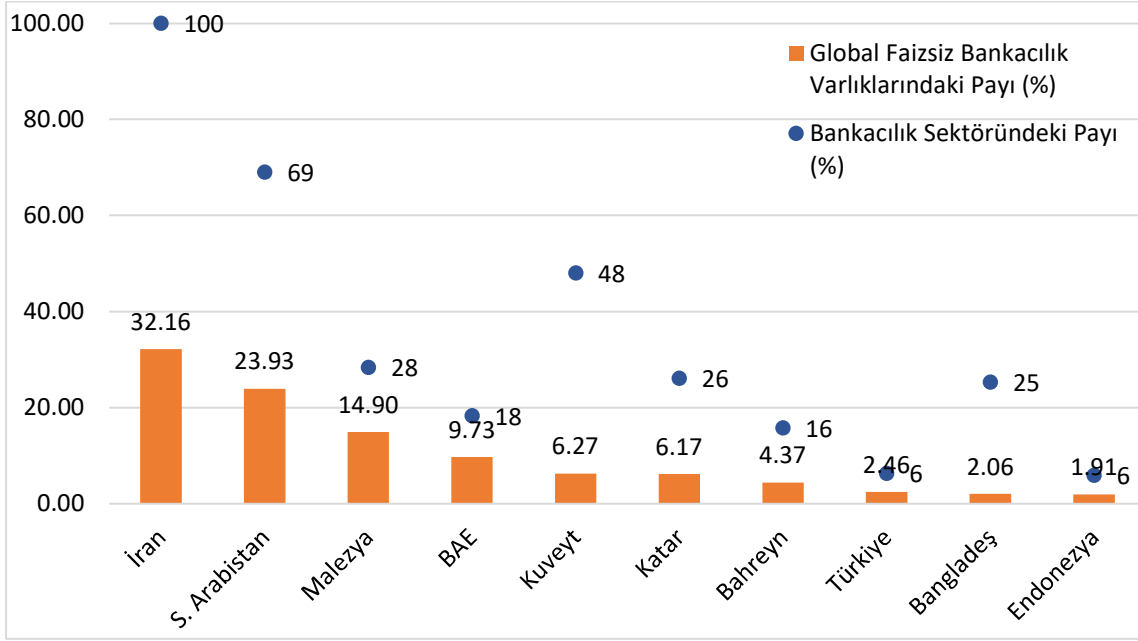
Ülkelerin global finansal varlıklardan aldıkları payları açısından şekil 2 incelendiğinde, genellikle ilk üç sırayı İran, Suudi Arabistan ve Malezya almaktadır. Türkiye son yıllarda nispeten gösterdiği ivme ile 2019 yılı itibarıyla küresel İslami finans varlıklarının %2.46'lık payına karşılık gelen yaklaşık 49 milyar dolarlık pazar payı ile sekizinci sırada yer almaktadır. Şekil 3'de ayrıca ülkelerin bankacılık sektöründen aldıkları paylara bakıldığında da sıralamanın değişmediği görülmektedir. Diğer bir ifade ile, ülkelerin ulusal bankacılık sektöründen aldıkları paylar, global faizsiz bankacılık varlıklarındaki paya benzer bir görünüm sergilemektedir. Türkiye diğer ülkelere göre oldukça az olan altı katılım bankası ile söz konusu performansı yakalamıştır. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye'nin mevcut nüfusu ve ekonomik göstergeleriyle ileriye dönük oldukça büyük potansiyel taşıdığı öngörülebilir.

Şekil 2. İslami Bankacılık Varlıklarının Dağılımı

Kaynak: ICD-REFINITIV tarafından yayınlanan İslami Finans Gelişim Raporlarından (IFDI) yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Şekil 3. Ülkelerin Global İslami Bankacılık Sistemindeki Payları

Kaynak: ICD-REFINITIV tarafından yayımlanan İslami Finans Gelişim Raporlarından (IFDI) yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

İFM projesi, İslami finans sahasında Türkiye'nin güçlü bir finansal kurumsal yapıya ulaşması açısından önemli bir atılımdır. Uluslararası piyasalarla birlikte son dönemlerde İslami finans sahasına artan iç talep de dikkate alındığında, İFM projesi Türkiye'nin bu sahadaki potansiyele kavuşması için fevkalade önemli bir fırsat sunmaktadır. Türkiye'nin gerek nüfusuna oranla iç talebi gerekse de İslam coğrafyasındaki ülkelerle olan iletişimi, ilişkisi ve yatırım potansiyeli dikkate alındığında, İslami finanstaki payının ve mevcut konumunun geliştirilmesi gerekmektedir (Karagöl vd., 2017, s. 60-61). Bu bağlamda, İFM projesi Türkiye'nin İslami finans sahasındaki rekabetçi konumunun ivme kazanmasına katkı sağlarken İFM'de toplanan İslami fonlarla finansal yapısını daha da güçlendireceği düşünülebilir.

4. KATILIM BANKALARININ TÜRKİYE BANKACILIK SEKTÖRÜNDEKİ KONUMU

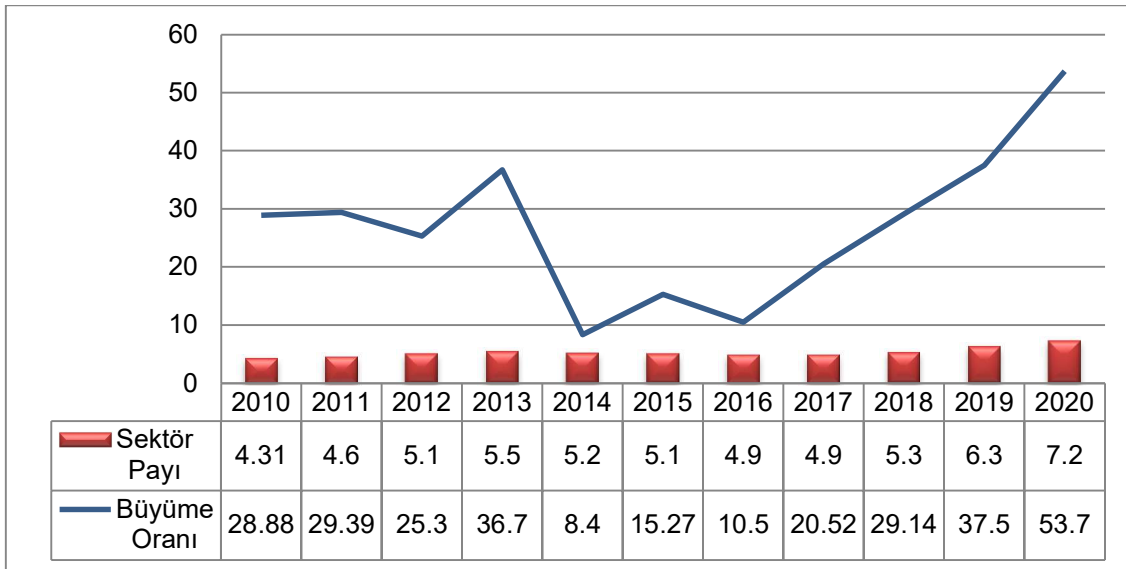
Türkiye'de 2021 cari döneminde faaliyet gösteren altı katılım bankasının bankacılık sektöründen aldıkları paylar ve diğer gelişim trendleri aşağıda veriler çerçevesinde incelenmeye çalışılmıştır. Katılım bankalarının toplam bankacılık sektörü içindeki payının, 2025 yılı itibarıyla %15 düzeyine çıkarılması hedeflenmektedir. Yapılan analitik değerlendirmelerde de görüleceği üzere katılım bankaları küresel çapta olduğu gibi yerel düzeyde de arzu edilen pozisyonda bulunmamaktadır. İFM projesinin beraberinde getireceği fırsatların değerlendirilmesi derecesinde katılım bankalarının hedeflerine ulaşacağı söylenebilir. Ancak

Türkiye’de katılım bankalarının sorunlarına yönelik yapılan çok sayıda teorik ve ampirik araştırma sonuçlarına bakıldığında (Çalık, 2021; Çetin, 2020; Güngör, 2018; Keleş, 2020; Topdağ ve Işık, 2019), çözüme kavuşturulması beklenen temel bazı sorunların olduğu da görülmektedir. Katılım bankalarının temel sorunları; kalifiye personel sorunu, müşteriye etkin olarak ulaşmada yetersizlik, reklam, tanıtım ve bilgi yetersizliği, şube azlığı, bankacılık sektörüne kıyasla düşük aktif büyüklük, kamuoyunda itibar ve güven imajındaki zedelenmeler, az sayıda alternatif finansal ürünler ve hukuksal mevzuat sorunları olarak sıralanabilir.

4.1. Aktif Büyüklük

Katılım bankaları aktif büyüklükte son on yıl içerisindeki en yüksek paya, şekil 4’de görüldüğü üzere %7,2’lik oran ile 2020 yılı sonunda sahip olmuşlardır. Mevcut durum, katılım bankalarının büyüme trendin de olduğu ve 2014-2016 yılları arasında yaşanan negatif ivmenin üç kamu katılım bankasının sektöre girmesiyle hızlı bir şekilde atlatıldığı düşüncesini vermektedir. Söz konusu ivme, sektör payı açısından ise oldukça düşüktür. Bu düşüklük, katılım bankalarının kâr payı oranlarının konvansiyonel bankalarda geçerli faiz oranlarından etkilenmesine neden olabilmektedir. Devletin teşvikleriyle birlikte sektöre son yıllarda üç kamu bankasının katılmasına karşın, katılım bankacılığının aktif büyüklüğünün 2025’de bankacılık sektöründe %15’lik orana erişmesi önceki yıllarda gerçekleşen ivmelerdeki artış oranları dikkate alındığında oldukça güç olacağı öngörülmektedir.

Şekil 4. Katılım Bankalarının Aktif Büyüklükleri

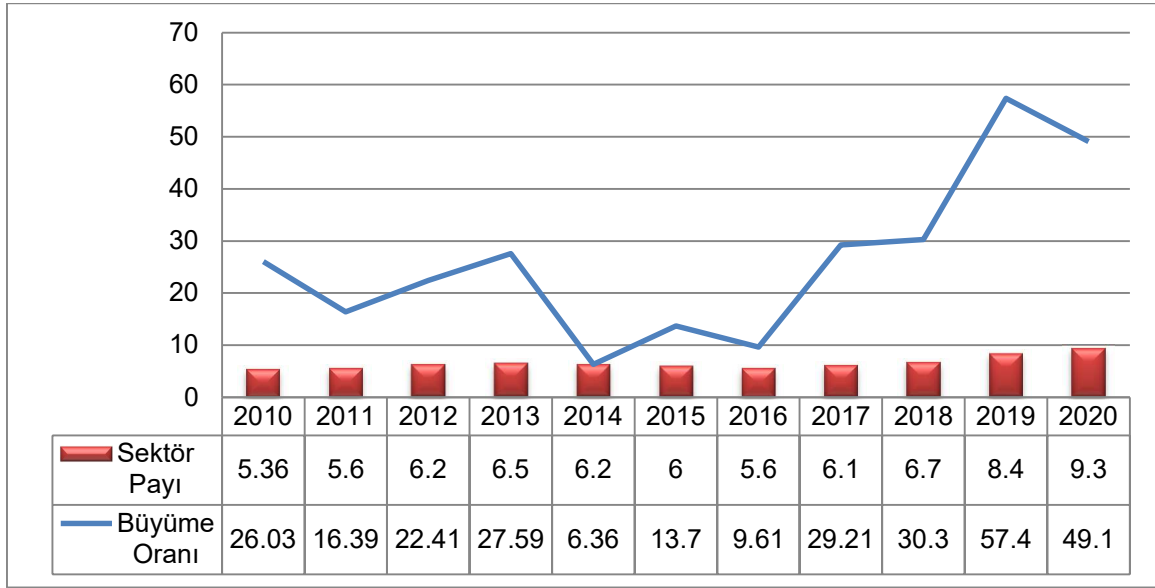

Kaynak: BDDK ve TKBB internet sitelerindeki sektör raporlarından yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

4.2. Toplanan Fonlar

Günümüzde katılım bankaları büyük oranda mudarebe yani kâr-zarar ortaklığı yöntemiyle fon toplamaktadır (Aktepe, 2017, s. 177). Şekil 5'deki verilere göre katılım bankalarının topladığı fonlarda her yıl artış yaşanmıştır. Katılım bankalarının toplanan fonlardaki sektör payı incelendiğinde, aktif büyüklüğe paralel şekilde 2014-2016 dönemleri dışında diğer bütün yıllarda payının arttığı görülmektedir. 2014-2016 yılları arasında sektör payında azalma yaşanmasına rağmen toplanan fonlar da ise bir önceki yıla göre artış olmuştur. Bu trend, ekonomide yaşanan sıkıntılara rağmen müşterilerin katılım bankalarına güven duyduklarını ve fonlarını katılım bankalarında değerlendirmeye devam ettiklerinin göstergesi olarak yorumlanabilir. Katılım bankaları, 2019 yılı itibariyle toplam fonlarını son on yıldaki en yüksek oran olan %57,4 tutarında artırmış ve sektör payını da %8,4'lik çitasına taşımıştır. Sektör payı 2020 yılında ise %9,3 olmuştur. Birer güven kurumu olan kamu katılım bankalarının 2016 yılı ile birlikte sektörde faaliyet göstermeye başlamasıyla oluşan pozitif sinerji, toplanan fonların ivme kazanmasını sağlamıştır. Toplanan fonlar ve artış yüzdeleri dikkate alındığında, katılım bankalarının uzun vadede arzulanan büyümeyi yakalamasının oldukça güç olacağı öngörülmektedir.

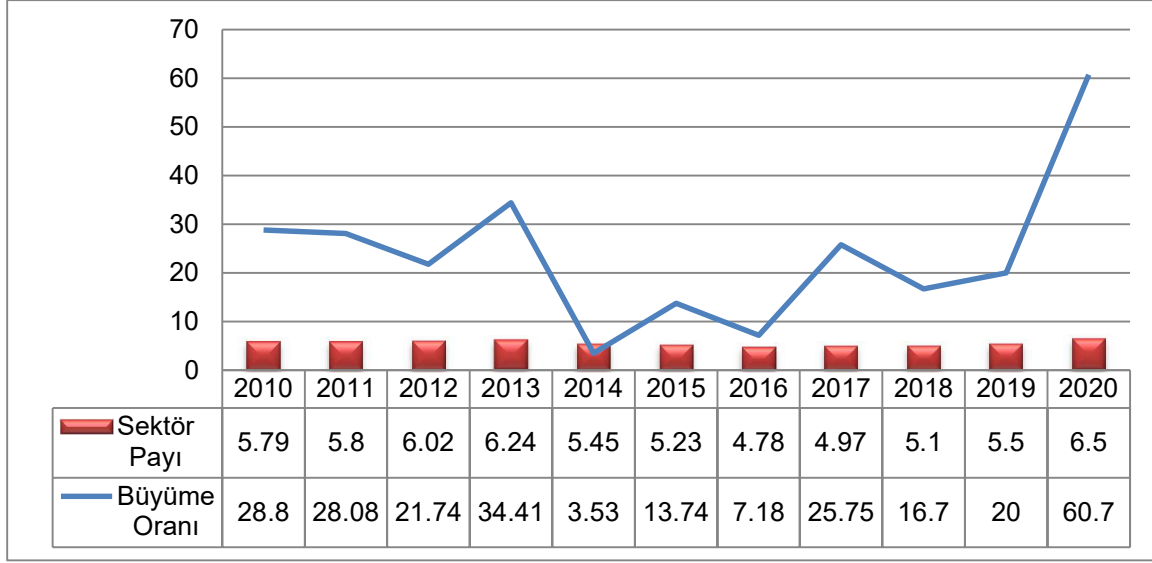
Katılım bankalarında fonlarını değerlendiren ağırlıklı kesimin faiz hassasiyeti olan bireyler olduğu düşünüldüğünde, toplanan fonların ivme kazanması için bu bankalara olan güveni ve imajı sarsacak işlemlerden kaçınılması önemlidir. Katılım bankalarının diğer geleneksel bankalarla aynı kanun içerisinde yer alması da savunulan temel ilkelerin pratikte uygulanması açısından güveni zedelemektedir. Bu açıdan bakıldığında, ivedilikle katılım bankalarının müstakil bir kanun çerçevesinde faaliyet göstermesi gerekmektedir. Kamu otoritesi tarafından katılım bankalarının hukuksal altyapısının küresel ölçekte rasyonel bir şekilde geliştirilmesi, İFM oluşumdan karşılıklı beklenen faydaların maksimize edilmesini kolaylaştıracaktır.

Şekil 5. Katılım Bankalarının Topladığı Fonlar

Kaynak: BDDK ve TKBB internet sitelerindeki sektör raporlarından yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

4.3. Kullandırılan Fonlar

Katılım bankalarında kullandırılan fonlar, şekil 6'da görüldüğü gibi hem sektör payı hem de büyüme oranları açısından sürekli dalgalı bir trend çizmiştir. Son beş yıl değerlendirildiğinde, sektörün fon kullandırma performansının volatilitesi yüksek piyasa koşullarına rağmen küçük de olsa ivmeli seyir çizdiği gözlenmektedir. Kullandırılan fonlarda istikrarlı sıçramaların gerçekleşmemesinde kurumsal bazı sıkıntıların olmasıyla birlikte, ekonomik birimlerin geleneksel bankacılık hizmet ve finansal araçlarına yönelim alışkanlıklarının da devam ettiğini düşündürmektedir. Katılım bankalarının müşterilerine yönelik ürün yelpazesinin çeşit ve etkinlik açısından yeterli olmadığı da söylenebilir. Söz konusu sorunların çözümü için, özellikle İFM'nin kaldıraç etkisi kullanılarak yeni ürünler oluşturulup küresel pazara daha etkin pazarlanması sağlanabilir.

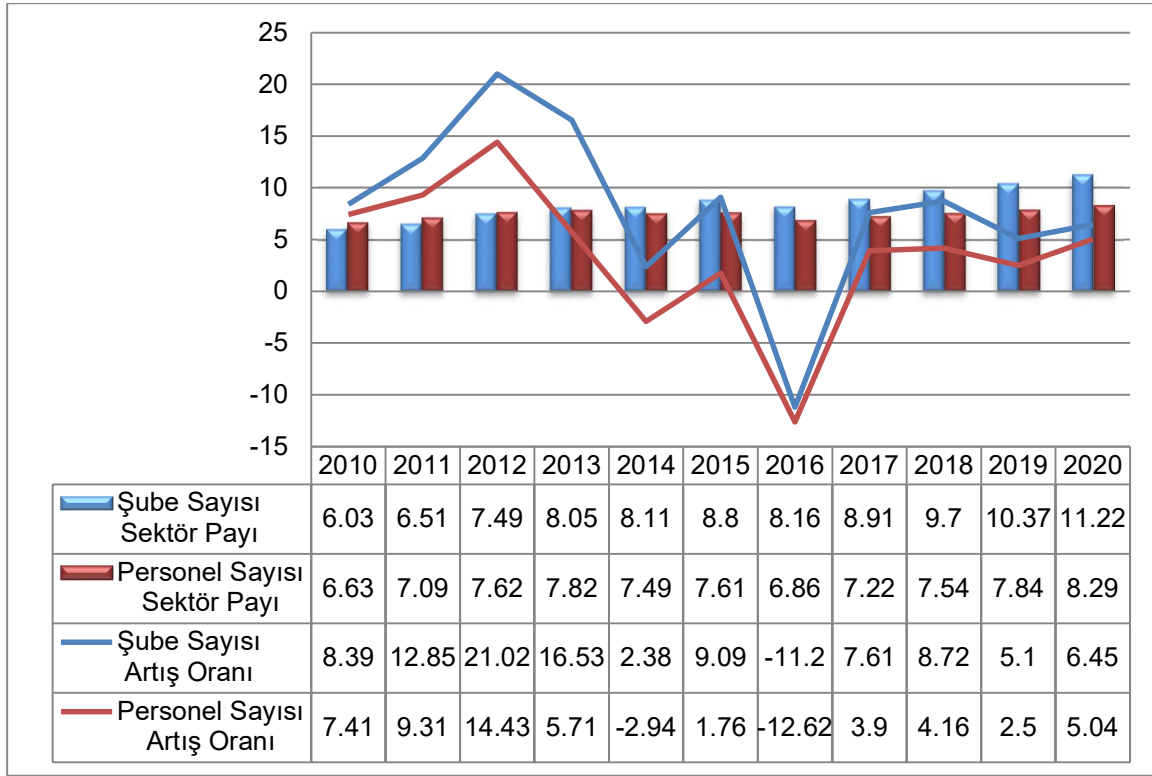
Şekil 6. Katılım Bankalarının Kullandığı Fonlar

Kaynak: BDDK ve TKBB internet sitelerindeki sektör raporlarından yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

4.4. Şube ve Personel Sayıları

Katılım bankalarının şube ve personel sayılarındaki gelişim şekil 7’de gösterilmiştir. Bank Asya’nın TMSF’ye devredilmesi dönemi olan 2014-2016 yılları istisnası dışında, şube ve personel sayılarındaki pozitif ivme sektör ortalamasının üzerinde gerçekleşmiştir. İleriki yıllarda sektöre katılan üç kamu sermayeli katılım bankasının hızla şubeleşmeye gitmesi ve personel istihdam etmesi ile birlikte katılım bankalarındaki söz konusu artış trendi daha fazla hissedilmiştir.

Katılım bankalarının yerel ve küresel hedefleri dikkate alındığında, potansiyel müşterilere ulaşmak bağlamında şube ağının ve kalifiye personel sayısının arzu edilen düzeyde olmadığı söylenebilir. Ayrıca bazı kesimlerce dijitalleşmenin ve mobil bankacılık trendinin artmış olması nedeniyle şubeleşme masrafının yapılmasına ihtiyacın kısmen daha az olması görüşü de (Görmüş & Yabancı, 2019, s. 130) çok rasyonel görülmemektedir. Kamuoyunda katılım bankalarına karşı devam eden kalıplaşmış olumsuz ön yargılar ve ağır eleştiriler geçmişe göre nispeten azalsa da devam etmektedir. Özellikle müşteriler ile doğrudan sıcak iletişim ve etkin finansal ürün pazarlama açısından önem kazanan şube ağının sınırlı sayıda olması, geleneksel bankalarla rekabeti olumsuz etkilemektedir. Bu bağlamda, gerek yerel gerekse küresel düzeyde belirlenen hedeflere ulaşılabilmesi amacıyla; kontrollü şubeleşme ve ehliyetli personel sayısının artırılmasına hız verilmesi gerekmektedir.

Şekil 7. Katılım Bankalarının Şube ve Personel Sayıları

Kaynak: BDDK ve TKBB internet sitelerindeki sektör raporlarından yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Son yıllarda ülkelerin ekonomi politikalarına bakıldığında, sınır ötesi uluslararası yatırımcıları ülkelere çekmek amacıyla finans merkezleri oluşturma girişimleri içinde bulunduğu gözlenmektedir. Türkiye'nin ekonomik olarak kalkınmasında önemli bir katalizörlük misyonu üstleneceği tahmin edilen projelerinden birisi de 2022 yılında faaliyete geçmesi planlanan uluslararası İFM projesidir. İFM Projesi, varlığa dayalı finansmanı öne çıkaran “katılım finansı” ve dijitalleşen dünyaya yeni açılımlar kazandıran Fintek ile gelişmeyi amaçlayan bir strateji etrafında şekillenmektedir. Dolayısıyla, katılım finansının kurumsal yansıması olarak katılım bankaları, İFM projesinin iki önemli temel ayağından bir tanesidir.

Türkiye’de üçü özel sektörden diğer üçü ise kamu sektöründen olmak üzere altı katılım bankası 2021 yılı itibarıyla sektörde faaliyet göstermektedir. Katılım bankaları, bankacılık sektöründe 2020 yılı itibarıyla bugüne kadar ulaştıkları maksimum oran olan %7.2 aktif büyüklük oranını 2025 hedefleri olarak %15 seviyesine çıkarmak ve küresel İslami finansta düşük seviyedeki paylarını maksimum seviyeye çıkarmak amacını taşımaktadır. Ayrıca katılım bankalarının temel misyonları arasında İstanbul’un dünyada lider bir finans merkezi olmasına katkıda bulunmak hedefleri de bulunmaktadır. Söz konusu hedeflerin gerçekleşmesi derecesinde,

katılım bankalarının İFM'nin küresel bir katılım finans merkezi olmasına da çok büyük destek ve katkı sağlayacağı söylenebilir.

Küresel finans mimarisinin yeniden organize edilerek tasarlandığı son dönemlerde, katılım bankaları ve İFM projesinin hedeflenen amaçlara ulaşmada birbirlerini farklı açılardan pozitif olarak besleyen ve destekleyen iki oluşum olduğu öngörülebilir. Bu oluşumlardan arzu edilen katma değerli beklentilerin, olumlu sinerjinin gerçekleşmesi için bazı adımları atılması ve gerekli görülen günün şartlarına paralel düzenlemelerin ivedilikle uygulamaya geçirilmesi gerekmektedir. Yapılabilecek uygulamalar aşağıda tartışılmaya çalışılmıştır.

Günümüzde Fintek alanındaki gelişmeler katılım bankalarını da faaliyet yelpazesi ve çeşitleri açısından kuşkusuz etkilemektedir. Bununla birlikte, dijitalleşmeyle birlikte bireysel bankacılık hizmetleri daha çok öne çıkmaktadır. Dolayısıyla yeni dijital dünyada İnsanlara sahip oldukları değerler ve beklentiler çerçevesinde farklı alternatif ürün ve hizmetlerin sunulması gerekmektedir. Bu amaçla, İFM kaldıracı etkisiyle küresel çapta İslami finans alanında öne çıkan ülke, kurum ve kuruluşlarla stratejik iş birlikleri tesis edilmelidir. Ayrıca, rasyonel bir finans mühendisliği ile katılım finansın ruhuna uygun, özgün yeni Fintek ürünler geliştirilerek yaygınlaştırılabilir.

Söz konusu enstrümanların küresel anlamda derin olarak finansal tabana yayılmasında, katılım bankalarının terminolojik olarak farklı adlandırılmalarından kaynaklanan asimetrik bilgi sorununun aşılması gerekmektedir. Bunun için, gerekli olan isim değişikliğinin gerçekleştirilmesi veya aynı isim ile yola devam edilecekse etkin tanıtımın yapılması zorunludur. Böylelikle dünyadaki faizsiz fonların ve özellikle literatürde Arap coğrafyasındaki sermaye hareketlerini tanımlamak amacıyla kullanılan Körfez sermayesinin daha etkin olarak Türkiye'nin finansal sisteminde birikmesi ve kullanılması sağlanabilir. Sukuk, küresel İslami piyasada olduğu gibi Türkiye'de de trendi yükselen bir finansal üründür. Farklı sukuk türlerinin sisteme kazandırılmasıyla, Türkiye'nin küresel İslami piyasadan aldığı pay artırılabilir. Ayrıca, Türk Hazinesinin ihraç ettiği sukuk ile kaynak açığı bulunan ülkemize yüksek tutarlarda sermaye kazandırılması söz konusu olabilir.

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası altı ayda bir Finansal İstikrar Raporu yayınlamaktadır. Bu raporda, hane halkının bütün birikimlerinin resmi finansal sistemde kayıtlı olanlar da bulunmaktadır. Kayıt dışı olanlarda, farklı ihtimaller ve gözlemlerle hesaplanarak eklenmektedir. Yıllar itibarıyla hane halkının finansal varlıklarının dağılım verileri incelendiğinde, özellikle son dönemlerde yaşanan finansal krizlerin ve pandemi sürecinin

oluşturduğu geleceğe dönük kaygı ve her türlü kuruma güvensizlik olgusunun etkisinin yatırımlara da yansıdığı gözlenmektedir. Diğer gelişmiş ülkelere göre nispeten düşük olan mevcut tasarrufların önemli bir kısmının da yastık altında tutulduğu bulgular arasındadır. Hane halkı tarafından değerlendirilen finansal varlıkların dağılımına bakıldığında, genel olarak ağırlıklı kısmı oldukça kısa vadeli mevduat ve TL mevduata çok yakın olarak yabancı para, altın ve menkul kıymetler olarak tutulduğu görülmektedir. Bankalarda olan mevduat hesaplarının da önemli kısmının reel ekonomiye aktarılamayacak derecede kısa vadede olduğu dikkate alınır, fonlama maliyetlerinin ne kadar arttığı ayrı bir gerçek olarak belirlemektedir. Küresel düzeyde yaşanan finansal krizler, pandemi ve gittikçe yaşanan nüfusun etkisiyle tüm dünyada insanların tasarruf oranları ve alternatif yatırım araçları tercihleri artma eğilimi göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında, İFM ile tesis edilecek bir yüksek güven imajı ile her kesim yatırımcıya hitap eden uluslararası yatırım araçları portföyüne yeni modern finansal araçların eklenerek tesis edilecek zengin yatırım araçları alternatifleriyle arzulan hedeflere daha hızlı ulaşılabileceği söylenebilir.

Bütün dünya ülkeleri ile birlikte özellikle Dünya Bankası, tüketicinin korunması ve finansal okuryazarlığın hane halkının tüm kesimleri için artırılmasının finansal piyasaların uzun vadeli istikrarı için önemine sürekli vurgu yapmaktadır. Çalışma konusu bağlamında geliştirilen önerilerin ve politika yapıcılar tarafından planlanan eylemlerin arzulan hedeflere kavuşması açısından, hane halkının düşük olan finansal okuryazarlık düzeyinin optimal seviyeye çıkarılması için gerekli olan eğitim faaliyetlerinin yaygın olarak yapılması zorunludur. Katılım bankacılığı strateji güncelleme raporunda da vurgulandığı üzere, sektör çalışanlarının katılım finans okuryazarlığının artırılması için gerekli eğitim çalışmalarının da etkin bir şekilde yapılması gerekmektedir.

Uluslararası yatırımcıların yatırım yapacakları ülkelerde kuşkusuz ilk arayacakları özelliklerden birisi, vergi oranlarının cazip oranlarda olması ve vergilendirme mevzuatının da sade ve anlaşılır olmasıdır. Bu açıdan bakıldığında, yatırımcıların lehine vergi kanunlarında yapılacak düzenlemelerin, İFM'nin ve katılım bankalarının rekabet gücünü artıracığı öngörülebilir. Yatırımcılar tarafından aranan diğer özelliğin ise, haklarının korunmasının teminat altına alınacağına ilişkin güvenleridir. Türkiye'de yargılama hizmetlerinde ciddi sorunların olduğu bilinen bir gerçektir. Olası ticari uyuşmazlıkların; adil ve hızlı şekilde olmakla birlikte, yüksek tutarlarda olmayan yargılama gideri ve harç ödemeleriyle sonuçlandırılması önemlidir. İFM projesinin Bir parçası olarak 6570 sayılı kanun ile 26 Ekim 2015 tarihinde yürürlüğe giren İstanbul Tahkim Merkezi (ISTAC) uluslararası yatırımcıların

tercih edilebileceği nitelikte bir yargı mercii olduğu söylenebilir. ISTAC ve benzeri oluşumların, süreklilik arz edecek şekilde etkin kılınması zorunludur.

Çağımızda, her alanda süratli değişim ve gelişimler genişleyerek çeşitlenmektedir. Devlet mahkemelerinde görev yapan hakimlerin de kendilerini geliştirmelerini sağlayacak zeminin oluşturulması, sağlıklı kararlar alınması açısından gereklidir. Ayrıca, amaca hizmet edecek tarzda yaygın olarak ihtisas mahkemeleri kurulmalıdır. Özellikle veya teknik bilgi isteyen spesifik ticari uyuşmazlık konularında alanında uzman bilirkişi, arabulucu ve uzman hakem havuzunun etkin olarak varlığı kaçınılmazdır. Bununla birlikte, dünya standartlarında Fintek gelişmesine paralel mevzuat ve regülasyonu içeren hukuki alt yapılar, dinamik finansal ekosistem ile örtüşecek şekilde tesis edilmelidir. Söz konusu uygulamaların uzun vadede sağlam zeminde yürüyebilmesi için, başta hukuk fakülteleri olmak üzere bütün eğitim müfredatı programlarının günün şartlarına göre güncellenerek revize edilmesi zaruridir. Böylelikle her alanda sahasında uzman, nitelikli, tecrübeli eleman ihtiyacı ve istihdamı sağlanabileceği öngörülebilir.

Sonuç olarak, küresel finansal sistemde büyük bir dönüşüm ve evrilme yaşanırken Türkiye’de de İstanbul merkezli stratejik yeni finansal cazibe merkezi oluşturma teşebbüsleri bulunmaktadır. Yeni oluşumlar şüphesiz farklı fırsatları ve tehditleri de beraberinde getirmektedir. Küresel ölçekte adaptasyon kabiliyeti yüksek rasyonel ve sağlıklı uygulamalar ile kazanımların artabileceği ve belirlenen hedeflerin sürdürülebilir şekilde gerçekleştirilebileceği söylenebilir. Bu bağlamda, İFM’nin ve katılım bankalarının dinamik olarak finansal hizmetler sektörüne hizmet ederken karşılıklı olarak birbirlerine destek de sağlayabileceğini öngörebiliriz.

İFM temelli bundan sonra yapılacak çalışmalar, İFM’i bünyesinde faaliyet gösterecek olan diğer finansal kurumlar odaklı olabilir. Ayrıca İFM bütün paydaşlarıyla ve kurumsal yapısıyla Türkiye ekonomisine entegresinin sağlanmasından sonra İFM’nin SWOT analizi teorik ve ampirik bulgulardan oluşan geniş bir veri tabanı çerçevesinde ele alınarak daha detaylı sağlıklı çalışmalar uzun vadede yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Aktepe, İ. E. (2017). *katılım finans*. TKBB yayınları. Erişim adresi: <https://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/Katilim-Finans.pdf>
- Çalık, E.B. (2021). katılım bankası personelinin islami finansal bilgi düzeyinin ve faizsiz bankacılık ilkelerine duyarlılığının ölçülmesine yönelik bir araştırma. *Van yüzüncü yıl üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü dergisi*, (52), 361-392.

- Çetin, A. (2020). türkiye’de finansal tabana yayılmanın artırılmasında katılım bankacılığının rolü ve yeri. *Ekonomik ve sosyal araştırmalar dergisi*, 16(1), 155-171.
- Görmüş, Ş. & Yabancı, A. (2019). *yaşayan ve gelişen katılım bankacılığı*. TKBB yayınları. 100-135.
- Erişim adresi: <https://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/Yasayan-ve-Gelisen-Katilim-Bankaciligi.pdf>
- Güçlü, F. & Kılıç, M. (2020). islami finansın dünyadaki gelişimi ve islami finansa yön veren uluslararası kuruluşlar üzerine bir inceleme. *Uluslararası yönetim iktisat ve işletme dergisi*, 16(1), 75-91.
- Güngör, K. (2018). katılım bankacılığının türkiye’deki işleyişine dair bazı tespitler. *Göller bölgesi ekonomi ve kültür dergisi*, 5(60), 60-66.
- <http://www.tkbb.org.tr/veri-seti> 05.10.2021
- <https://www.bddk.org.tr/> 11.10.2021
- <https://icd-ps.org/en/publications> 01.09.2021
- <https://cbfo.gov.tr/ifm-eylem-plani/> 15.09.2021
- <https://cbfo.gov.tr/ifm-hakkinda/> 01.11.2021
- ICD-REFINITIV (2020). *islamic finance development report 2020*. Erişim adresi: https://icd-ps.org/uploads/files/ICD-efinitiv%20IFDI%20Report%2020201607502893_2100.pdf
- Karagöl, E.T., Koç, Y.E., & Kızılkaya, M. (2017). *istanbul’un finans merkezi olma arayışı*. SETA yayınları.
- Keleş, Y. (2020). katılım bankacılığı: yapı, uygulama ve yasa bağlamında temel sorunlar. *Uluslararası islam ekonomisi ve finansı araştırmaları dergisi*, 6(3), 357-388. 10.25272/ijisef.707169
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (2021). *ekonomi reformları*.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı (2015). *istanbul uluslararası finans merkezi programı eylem planı*.
- TKBB (2015). *türkiye katılım bankacılığı strateji belgesi 2015- 2025*. TKBB yayınları.
- TKBB (2021). *katılım bankacılığı strateji güncelleme raporu 2021-2025*. TKBB yayınları.
- Topdağ, D., Işık, N. (2019). katılım bankacılığının gelişimi ve türkiye’deki katılım bankaları üzerine bir nedensellik analizi. *Uluslararası islam ekonomisi ve finansı araştırmaları dergisi*, 5(3), 65-86.